

NÉHÁNY GONDOLAT A KOMPLEX FEJLETTSÉGI SZINT BECSLÉSÉRŐL

KOZMA FERENC

A szerző tanulmányában javaslatot tesz egy minden fontosabb életjelenségre kiterjedő figyelési-értékelési rendszer kialakítására annak céljából, hogy egy adott ország kormányzata képet alkothasson magának a gazdaság és társadalom komplex fejlettségi állapotáról. A módszer rokon vonásokat mutat az UNDP által alkalmazott Human Development Index (HDI) -módszerrel, ám – ennél részletesebb felmérési követelményei miatt – egyelőre nem nemzetközi összehasonlítás a célja, hanem félig-meddig statisztikai, félig-meddig tapasztalati felmérések összevetésével a gazdasági, egészségi és kulturális értelemben vett fejlettség elemeinek harmóniáját, illetve diszharmóniáját igyekszik érzékelhetővé tenni.

TÁRGYSZÓ: Fejlettségi szint. A fejlettség kritériumai. A fejlettség mérése.

A XXI. század közgazdasági gondolkodásainak egyik „bimbózó” felismerése, hogy a fejlettség nem azonosítható, még csak megközelítőleg sem kvantifikálható sem a termelékenységgel, sem a gazdagsággal. Nem feltétlenül az az igazán fejlett társadalom, amely egy tagjára jutóan sokat tud termelni, illetve jövedelemként szétosztani, még az sem, amelyik nagy felhalmozott vagyont tudhat a háta mögött. Pontosabban véve, ha a társadalom termelékeny és gazdag, az utal fejlettségére, nem is kis mértékben. A mélyebb értelemben vett fejlettség azonban feltételezi azt is, hogy a társadalom célirányosan tudja maga körül megszervezni a világot és ezt rendeltetésszerűen működtetni is tudja. Ilyen megfogalmazásban a fejlettség problémáját annak fenntarthatósága veti fel: aminek következtében a gazdasági (szűkebb értelemben véve) és a társadalmi-kulturális (tágabb értelemben véve) fejlettség egymástól elválaszthatatlan, egymást csak keskeny sávon helyettesíthető oldalaivá váltak annak a fejlettségnek, amelynek „karbantartására”, ennek következtében figyelésére, értékelésére, valójában szükségünk van.

E szemlélet igen lassan tört utat magának. A klasszikus munkaérték-elméletben a fejlődés egyetlen forrása a közvetlen termelőmunkának egyszerű és bonyolult változata. A XX. században, a termelés fajlagos tőkeigényességének hirtelen megnövekedésével, a figyelem átcúszik a termelés tőkehátterére, azaz a gazdasági növekedés ütemét a befektetett tőke nagysága és hatékonysága határozza meg (*Harrod és Domar*). Ezt mások (például *Meade*) kiegészítik a befektetett munkaköltség és -hatékonyság elemével, s a két tényezővel nem magyarázható növekedésdarabot (reziduum) tulajdonították a technikai haladásnak. Ezt az állapotot rögzíti a közismert *Samuelson–Nordhaus*-féle tankönyv is.

Chenery emellett hangsúlyozza a dolgozók szakképzettségének növekedésgerjesztő szerepét, *Káldor Miklós* pedig a technikai fejlődési rátát is növekedési tényezőnek tekinti. Talán a legkomplexebb felfogás *M. Kaleckié*, aki felhívja a figyelmet egyfelől a racionális gazdálkodás, másfelől a sikeres külgazdasági kapcsolatrendszer jótékony szerepére a gazdasági növekedés gyorsasága területén. Vagyis a XX. század közgazdasági gondolkodása mindinkább érezte azt, hogy a „fejlődés” több, komplexebb jelenség, mint a nemzeti termelékenység pusztán növekedése, már csak azért is, mert magában a növekedésben is fontos szerepet kapnak humán, ezen belül kulturális, valamint életminőség-tényezők (*Szakolczay* [1963], *Samuelson–Nordhaus* [1986–1987], *Kalecki* [1966]). Napjainkban, amikor kezd világossá válni, hogy a pusztán növekedés csak egy bizonyos határig fejlődés-meghatározó tényező, ezen ésszerű határokon túl nem fejleszt, hanem rombol, kiszípoloz. Ezért tanácsos tudatosan is keresztüllépni a „növekedés-fetisizmus” elavult gondolatkörén, és a fejlődést a maga komplexitásában kell felfogni.

Ha a fejlettséget ilyen komplex jelenségnek fogjuk fel, azonnal érzékelhető, hogy a hagyományos mérési koncepció nem elégséges. Nem elég gazdaságunk-társadalmunk által befutott fejlődési utunk nagyságát az egy lakosra jutó GDP-vel vagy nemzeti vagyonnal kifejeznünk. Olyan kritériumrendszert kell kialakítanunk, amelynek fontos része ugyan a termelékenység és a vagyonosodottság is, ám ezekkel egyenrangú (vagyis nem pusztán korrekciós) tényezőként fel kell mérnünk olyan jelenségeket is, mint a lakosság egészségi és műveltségi állapota, az emberi együttélés minősége, a természeti környezetre való hatás, az ezzel történő gazdálkodás szintje. Mindezek persze vagy megbízható adatokkal, vagy kvantifikálható becslésekkel történhetnek, vagy igen nagy hányaduk még így sem: itt a szakemberek, vagy a lakosság „kifaggatására” vagyunk utalva.

A rendszerbe beépülő információk nagyobbik része nem aggregált értékmutató, hanem valamilyen formában kifejezett „natúrális” összeg. Ez nem példa nélküli a felmérések történetében. Csak a legfontosabbakat említem: a Jánossy–Ehrlich-módszert (*Erlich* [1991]), amelyből a nemzetközi szervezetek által főként az EGB „rendszerbe állított” PIM-metodika¹ (Physical Indicator Method) kinőtt, a *Lago–Lopez* szerzőpáros módszerét (*Lago W. C. – Lopez J. P.* [1985]), amely szűk árureprezentációval próbálkozott, vagy a *Fink–Havlik* szerzőpárosét (*Fink–Havlik* [1989]), amely ugyancsak a viszonylag szűk, de jól megválasztott árureprezentánsokon keresztül törekedett a tisztánlátásra. Rokoniható ezekkel a *Szilágyi György*-féle faktoranalitikus rendszer is. (*Ehrlich* [1991]).

Ahogy a példaszzerű hivatkozásokból is kitűnik, a natúrális (vagy ahhoz hasonló) összehasonlítások alapvetően a nagy aggregátumú értékmutatók nemzetközi összehasonlítása közben merültek fel mint olyan eszközök, amelyek egy-egy nemzetgazdaság termelékenységi állapotát akkor is a többiek sorába helyezhetővé teszi, ha annak nem áll rendelkezésre GDP-adata; továbbá amelyek képesek korrigálni a hivatásos valutaárfolyamok irreálisaitól eredő, értelemzavaró torzulásokat az összehasonlítás folyamán.²

¹ A megegyező rövidítés ellenére ez természetesen nem azonos az állóeszköz-értékelésben használatos PIM (Perpetual Inventory Method) módszerrel.

² A használhatóságot egy, a dolgok logikájából adódó „próba” igazolta. A Jánossy–Ehrlich-módszerrel összehasonlított kelet-európai egy főre jutó nemzeti jövedelmek értékei alig tértek el az ugyanazon időben elvégzett, gyökeresen eltérő módszerekkel elért számítási eredményektől, például a KGST Fisher-indexes számításaitól és az MTA Közgazdaságtudományi Intézetében elvégzett, világpiaci árakra átszámított ÁKM-ek alapján kapott értékektől. A jól kiválasztott natúrális reprezentánsok bevétele a nagyobb aggregátumú jelenségek komplex vizsgálatába tehát nem egyszerűen „érdekes, szellemes kísérletezés”.

A probléma vizsgálata a nemzetközi szervezetek számára is mind halaszthatatlanabbá vált. Az UNDP e téren nagyot lépett előre a HDI (Human Development Index) kikísérletezésével. Ez főként az összehasonlíthatóság érdekében korrigált fajlagos GDP-értékkel, az alapvető egészségügyi mutatóként számon tartott várható életkorral, valamint az ugyancsak alapismérvnek kezelt iskolázottsági szinttel operál (ez utóbbival az analfabétizmus és a beiskolázási arányok kombinációjaként). Ezt a szisztémát egyéb értékelésekkel egészítik ki. (Lásd a Mellékletet.) Az indexek alapján készült elemzéseket beszámoló-sorozatban teszik közzé. Ez a rendszer valóban áttörés a pusztá termelékenységi szemlélettel szemben. Noha egészen más felfogást vesz alapul, mégis ez az indexcsoport leginkább a Jánossy–Ehrlich-módszerrel rokonítható: fontosnak ítélte, a nemzeti számlarendszeren kívüli tényezőket von be a látókörbe s ezekkel korrigálja a termelékenységi mutatót. Bevallott célja a nemzetközi összehasonlítások realisabbá tétele. Nagy érdeme, hogy a humán fejlettségi viszonyokat már nem az elfogyasztott javak mennyiségi különbségével igyekszik érzékelni, hanem egészségi, műveltségi, társadalmi rétegek helyzetét jellemző aggregátumokkal közelíti meg.

Amire én gondolok, az sok rokon vonást mutat ezekkel a munkálatokkal. Nem elégszem meg én se a termelékenységi viszonyok helyzetének tudomásul vételével, hanem a „fejlettségi szint” bonyolult jelenségét szerteágazó komponensei mentén igyekszem megközelíteni. Maga a gazdasági komponens sem korlátozódik a termelékenységre, hanem kiegészül a vagyoni, versenyképességi, műszaki fejlődési összetevőkkel. A humán komponensek egyfelől az embernek, mint „biológiai” lénynek az életminőségét igyekszik átfogni, másfelől pedig azokat a társadalmi tényezőket, amelyek hatnak munkaképességére, életminőségére, megelégedettségére vagy boldogtalanságára.

EGY SZÁMBAVÉTELI RENDSZER KERETEI

Az említett minőségi igényekkel nem is álmodom arról, hogy egy (vagy néhány) mutatóval, valamely skálán mérhetővé tehetem a társadalom fejlettségi szintjét. A felvázolt rendszer logikai-számbavételi modell jellegű, amelyet, ahol lehet, adatszerűségekkel kell egzaktabbá tenni. Sietek hozzátenni, hogy ezúttal nem nemzetközi összehasonlítási kísérletről van szó (noha az esetleges továbbfejlesztés haladhat a nemzetközi összehasonlítások irányába is), hanem saját nemzetgazdaságunk komplex módon felfogott fejlettségének érzékeléséről. A vizsgálatba bevont különféle kritériumok (aggregált értékek, egymással nem összemérhető értékek, természetes nagyságrendek, „közvéleménykutatások” valamilyen módon kvantifikált eredményei stb.) nem egy alapmutató (GDP/ fő) korrigálását szolgálják, hanem egymással egyenrangú összetevői annak, amit végeredményképpen meghatározni, vagy legalábbis érzékelni kívánunk – ti. a komplexen felfogott fejlettségi szintnek. Egyikük sem olyan viszonzszám, amely szorzóként egyesíthető lenne az alapmutatóval, hogy azt felfelé, vagy lefelé húzza a nominális értékéhez képest, hanem ítélet arról, hogy az adott kritérium szerint a gazdaság/társadalom milyen fejlettségi fokon áll.³

³ Ha például az egy lakosra jutó GDP, mondjuk 10 000 dollár és az analfabétizmus 30 százalék, akkor ez nyilvánvalóan nem úgy sorol a GDP/főhöz, hogy „a 10 000 dollár csak 7000-et ér, mert az emberek nem tudnak írni-olvasni, hanem úgy, hogy az adott társadalom a termelékenység tekintetében valahol a világ középmezőnyében helyezkedik el, az alapiskolázottság tekintetében pedig ettől „egy emelettel” lejjebb.

Ilyen szerepre nehezebb karakterisztikusan jellemző reprezentáns jelenséget/kritériumot találni, mint az aggregált értékmutatókat korrigáló szerepre. Ott az a vas-törvény, hogy a szélesebb összefüggésű mutató mozgását (vagy helyzetét) valahol a mélyben erősen determináló, kevés számú reprezentáns többet ér, mint ezer összehordott korrigenst. A valódi termelékenység szintjét az egy főre jutó villamosenergia-felhasználás biztosan befolyásolja, és e befolyásolás mértékét nem fogja pontosítani, ha melléje tesz-szük az egy csecsemőpopsira jutó évi pelenkamosás adatát. Ha viszont ezt a sokdimenzi-ós fejlettségiszint-érzékeltetést tűzzük ki magunk elé, a reprezentációnak éppoly sokszí-nűnek kell lennie, mint amilyen tarka-barka maga a vizsgált jelenség. Nem mondhatjuk azt például, hogy a lakosság kulturális színvonalát az egy főre jutó napilapvásárlással, vagy -előfizetéssel jellemezni lehet, noha ez a kritérium nehezen volna nélkülözhető. Ehelyett találnunk kell olyan jelzést is, amelyből – ad absurdum – kikövetkeztethető hogy a koccanásos baleseteknél az érdekelt felek egymás biztosítójáról értekeznek-e, avagy az egymás mamáját emlegetik. Ez ugyanis legalább olyan fontos ismérve a lakos-ság kultúráltságának, mint az újságolvasás, kiváltképp, ha még azt sem tudjuk elkülöníte-ni, hogy az a sajtótermék nivós média-e, avagy valami szennylap.

Meg kell alkudnunk azzal, hogy elég sok kritériummal kell dolgoznunk és ezek célra-törő kiválasztása sem könnyebb, mint az eredeti Jánossy–Ehrlich-számítás 49, vagy a nemzetközi szervezet által használt rendszer és a többiek 25-30 reprezentánsáé. Azt kell ugyanis végiggondolni, hogy milyen jelenség milyen mértékben „szól bele” érdemileg abba, hogy az adott társadalom miként viselkedik, alacsonyán, közepesen, csaknem ma-gas szinten, vagy igazán magas fokon fejlett módon válaszol az őt ért kihívásokra, viseli el a traumákat, képes tagjai számára elfogadható életperspektívát nyújtani stb. Ha ebben a tekintetben – karikírozott példával – az egy főre jutó fagylaltfogyasztás erősebb alakító tényező, mint az egy főre jutó háztartási szemét, akkor a kritériumrendszerben a fagylalt-nak kell szerepelnie és nem a kukáknak, vagy legalábbis a fagylaltmutatónak nagyobb súlyt kell kapnia, mint a kukamutatónak. Nagyon fontos, hogy az egymástól eltérő di-menziókban megjelenő adatainkat valamilyen módon egy nevezőre hozzuk. Ha ugyanis pusztán egymás mellé tesszük a sok adatot, az egész kép áttekinthetlenné válik. A régi, jól bevált módszer, a pénzbeli kifejezés, itt nem használható. Milyen áron fejezzük ki a lakosság biztonságérzetét?

Nem marad más hátra, mint a józan megítélés. Ami nem öttizedes pontosságú mód-szer, hanem praktikusán öt kategóriát foglalhat magában. Valami nagyon jó, érzékelhe-tően kedvező, jellegtelen, vagy közepes érzékelhetően kedvezőtlen, vagy nagyon ked-vezőtlen. Tulajdonképpen lehetne tíz kategóriás is a megítélés, ám ez több szubjektív elemet visz a folyamatba, mint az öt. Továbbá, úgy látszik, mintha egzaktabb ered-ményt kapnánk, így könnyen felléphet a „kvantifikációs fetisizmus”, amitől esetünkben fokozottan kell óvakodnunk. Az alaptisztánlátást elősegítő, nagyságrendi beclsésről van csak szó, másról nem is lehet. Ez azt követeli meg, hogy az egyes kritériumokkal kapcsolatos „osztályzatokat” az esetek többségében nem nagyszámú, de igen nagy ta-pasztalattal rendelkező „tanítónénik” grémiumának kell szolgáltatnia, lehetőleg előíté-letektől menteseknek, hogy fel se merülhessen sem a lepocskondiázás, sem az apológia veszélye. Ezek a kiválasztott kritériumok („mutatók”) a komplex fejlettségi képben, il-letve annak kialakításában, nem egyenfontosságúak. Vannak „döntő”, „átlagosnál jóval jelentékenyebb”, „átlagosan jelentékeny”, „kis jelentőségű” és „csaknem elhanyagolha-

tó, de bizonyos esetekben fontossá válható” kritériumok. A már említett GDP/fő, vagy nemzeti vagyon/fő, az analfabétizmus mértéke, vagy a táplálkozás minősége a legmagasabb fokozatú fontossági kategóriába tartozik, ezzel szemben a lakások felszereltsége hifi-készülékekkel már a második vonalba kerülhet, a fajlagos textilanyag-fogyasztás, vagy burgonyafogyasztás a közepes kategóriába, és így tovább. Nincs abszolút mérték, ugyanis egy szegény országban az 50 kilogramm/fő húsfogyasztás fejlettség-befolyásoló súlya jóval nagyobb, mint egy élvonalbeli országban a 70 kilogramm/fő. Ezt is tapasztalt és bölcs szakembersapatnak kell egy-egy alkalomra kidolgozni. Nem ajánlom a súlyokat $\sum \sigma = 100$ alapon megállapítani: a számbaveendő kritériumoknak ugyanis elég széles a köre, a fontosak és kevésbé fontosak közötti markáns különbségek belefutlanának az „ezrelékekbe”. Nekem leginkább akkor szokott pregnáns eredmény kijönni, ha a fontossági fokozatokat is „digitalizálom”, itt célszerű lehet akár a 20 fokos felosztás is. A legfontosabb kritériumok az 1,0 – 2,0 közötti szorzóval szerepelnének az összesítésben, a legkevésbé fontosak pedig a 0,1 – 0,9 szorzóval. Ha például az említett fagyalt-fogyasztásban (0,1-es szorzó) az adott ország magas fokon jeleskedik, ezért e tényező „fejlettségét” mással, mint 5-tel nem lehet honorálni, az egy lakosra jutó kórházi ágyak tekintetében (1,4-es szorzó) pedig sereghajtó („1”), akkor a két mutatóból képzett „komplex fejlettségi szint” nem $(5+1):2=3$, hanem $(5 \cdot 0,1 + 1 \cdot 1,4):(0,1 + 1,4) = 1,27$, ami ugye méltányos, hiszen a fagyalttevésben szerzett torokgyulladásokat nincs hol gyógyítani.

A vázoltakból kitűnik, hogy a „fontossági szorzók” terén is szükség lesz az elfogultságmentes, nagy tapasztalattal rendelkező szakemberek közreműködésére, mégpedig lehetőleg ne ugyanazokéra, akik az osztályzat-kritériumokat létrehozták. E második csapatnak ugyanis sok fájdalmas döntést kell hoznia: leértékelni olyan kritériumokat, amelyek az előző felméréskor magasabban voltak értékelve, felértékelni olyanokat, amelyeknek fontosságáról egy másik kritériumban „érdekelt” nem igazán van meggyőződve és így tovább. Amíg az első grémiumban olyanoknak kell helyet foglalniuk, akik tudják, mit jelent a „magas” fejlettség, meg a „mély” fejlettség ebben és abban a vonatkozásban, a második grémium pedig arról tudjon dönteni, hogy milyen kritériumok döntők, vagy elhanyagolhatók az adott időszakban az adott társadalom szempontjából.

Joggal mondható, hogy ez a „bizottságosi” szubjektív elemeket visz az értékítéletekbe. Ez kétségtelen, bár a tapasztalat azt mutatja, hogy a jól összeválogatott, kellő létszámú bizottságok, ha a megválaszolandó kérdéseket gonddal teszik fel nekik, összességükben olyan adatokat hoznak ki, amelyek alig térnek el a dokumentált felméréseken alapuló adatoktól. A javasolt „bizottságosi” közeli rokonságban áll a reprezentatív felméréseken alapuló (például „háztartási”) statisztikákkal, vagy a közvélemény-kutatásokkal. Ami bizonytalanság mégis van benne (mert van!), azt korrigálja a szerény kvantitatív követelmény (5–4–3–2–1).

Még egy előrebocsátott probléma: minden befogott kritériumot tanácsos hosszú távon értelmezett adatokra, véleményekre alapozni. A fejlettség nem „zöldűjság”-téma, hanem egy társadalom/gazdaság legalább egyharmad-fél nemzedékes állapotának firtatása. Magyarország esetében tehát az átlagolt adatok bázisidőszaka a rendszerváltás óta eltelt idő. Ezen belül mindenütt lehet jelezni, hogy a tizenvalahány év alatt érzékelhető-e szignifikáns javulási vagy romlási tendencia, de a sokévi átlagot semmiképpen sem szabad megbontani.

EGY LEHETSÉGES MEGOLDÁS

A következőkben összeállítok egy kritériumrendszert, hogy megmutassam mire is gondolok. Hogy megvalósítás esetén ez a „csokor” hogyan alakul, azt sokféle szempont fogja meghatározni. Két szempontot tartok igen fontosnak. Az egyik az, hogy a gazdasági mutatók mellett a lakosság „fiziológiai” jólétét (életminőségét), valamint a „társadalmi” életminőségét jelző kritériumok nagyjából egyharmad-egyharmad-egyharmad arányban szerepeljenek (a fontossági szorzókat is számításba véve). A második az, hogy a nagyobb kritériumcsoportok összesített „osztályzatainak” egymás mellé illesztése az elemzésnek legalább olyan fontos mozzanata, mint a „társadalom-gazdaság fejlettségi szintje összesen” végeredmény. Még egy megjegyzés: tulajdonképpen az egész felmérés úgy érne sokat, ha a magunk kritériumait szembe tudnánk állítani néhány, a velünk összehasonlítható kategóriabeli országgal, például Ausztriáéval, Romániáéval vagy Bulgáriáéval. Ilyen összehangolt összehasonlítási munkálatok a magyar KSH történetének legszebb lapjai közé tartoznak.

1. A gazdasági mutatók

a) Az egyik szempont a termelékenység, amit egy lakosra, illetve egy gazdaságilag aktív lakosra jutó GDP-vel, az alkotó folyamat minőségét pedig az unit value-val (egységnyi feldolgozott anyag realizálási ára) a külkereskedelmi forgalom cserearányainak változásával és a nemzeti tőkejövedelem (külső) mozgásának egyenlegével tudjuk megfogni.

b) A második szempont az ország vagyoni helyzete, amit több módon lehet megközeleltíteni. Az első az egy lakosra jutó nemzeti vagyon – a természeti vagyon nélkül, ám a humántőkével együtt számolva, ezen belül elkülönítve a közvetlen termelővagyon egy aktív lakosra jutó fajlagosát és az infrastruktúra jellegű vagyon (köz- és lakóépületek, ezek felszereltsége stb.) egy lakosra jutó értékét.

A technikai fejlődési ráta a GDP növekményének az a hányada, amely nem az előző évek termékértékéből való elvonás (felhalmozás, beruházás) növelésének, hanem a gazdaságba beáramló technika teljesítmény növekedésének köszönhető.

A GDP exporthányada és a kereskedelmi mérleggel deflált GDP importhányadának hányadosa (amely, ha folyamatosan pozitív, a gazdaság versenyképességére utal, ha folyamatosan negatív) az a gazdaság külpiaci gyengeségét példázza. Valószínű, hogy e három mutatócsoporttal elég megbízhatóan jellemezhető egy nemzetgazdaság fejlettségi állapota. Hangsúlyozom, sokévi átlagokban tanácsolom mindegyiket kifejezni.

2. Az ember fizikai jólétének állapotát jelző mutatók

Sem itt, sem a következőkben nem ússzuk meg néhány frappáns kritériummal, hiányoznak ugyanis a tényleges helyzetet híven tükröző aggregált mutatók. Ahhoz, hogy komplex képet kapjunk arról, hogyan élnek az emberek mint biológiai lények, sokféle adatot kell összeszednünk.

a) Az első adatsort magával az élet folyamatosságával foglalkozik. Ide sorolódik a várható életkor, a csecsemő- és gyermekhalálozás, a születési rendellenességek aránya, a

fontosabb halálokok arányai (fertőző betegségek, szív- és érrendszeri, daganatos betegségek, a baleseti és erőszakos halálozás; fontos volna beszámítani a fejlettség összetevőibe a depresszió gyakoriságát stb.).

b) A második adatsoprot az egészségmegóvás társadalmi rendszerére vonatkozhat, melynek lehetséges mutatói például a fajlagos orvosszám, külön számítva a lakossággal legszorosabb kapcsolatban levő házi orvos-sűrűséget, valamint a szakambulanciák fajlagos mutatóit (rendelési idő/ lakosság szám). Ide sorolható a lakosságra jutó kórházi, ezen belül sürgősségi és intenzív ágyak száma, a kórházak felszereltsége a legfontosabb orvostechnikával; a lakosság tényleges és 100 százalékos áron számított gyógyszerfogyasztásának hányadosa, valamint a gyógyszerfogyasztás jövedelemhányada.

c) A harmadik adatsoprot az élelemfogyasztás hatékonyságát firtatja. Ennek első adata természetesen a napi kalória fogyasztás, amit az egészség szempontjából optimális mennyiségig egyenes, az azon felülit pedig fordított arányban tanácsos egészségkritériumként kezelni; továbbá az alultápláltság (főként gyermekek) aránya a korosztályokon belül, a táplálékfelvétel szerkezetének eltérése a biológiailag optimálistól (szénhidrát, zsírsúly, gyümölcs-zöldség súly stb.); napi étkezések száma és időtartama.

d) A negyedik adatsoprot a káros szenvedélyek gyakorisága: alkoholizmus, kábítószer-fogyasztás stb.

e) Az ötödik adatsoprot a mindennapi élet egészségét érinti, mindenekelőtt az otthonát: komfort nélküli lakások és hajléktalanság mértéke, lakások átlagos felszereltsége folyóvízzel, csatornázással, villanyvilágítással, központi, vagy távfűtéssel, hűtőszekrényel, takarítógépekkel stb. Itt tanácsos körültekintőnek lenni: azokat a felszereltségi tárgyakat érdemes csak figyelembe venni, amelyek valóban alkotórészei az egészségővő otthonnak. Ez a vizsgálat ugyanis nem a társadalom fogyasztásának mértékét hivatott feltárni.

f) Mint a lakosság egészségi környezetét meghatározó, fontos tényezőt célszerű volna szemügyre venni a munkakörülményeket is: a veszélyes, a nagyon nehéz fizikai munkát követelő, az egészséget roncsoló (légzőszervi megbetegedéseket, májkárosodásokat, sugárfertőzést okozó, szemrontó, halláskárosító, reumaveszélyes stb.) tevékenységeket. Emellett számba lehetne venni a munkamegosztási függések következtében egészségkárosító (stressz, megaláztatások, bizonytalanság stb.) munkahelyek arányát az összes munkahelyekhez képest. A rokkantsági nyugdíjak aránya a munkaképes lakossághoz képest ugyancsak jelzésértékű e tárgyban.

g) Az előbbivel rokon témakör a közterületeken és az otthonokban keletkező egészségkárosítások felmérése: ide tartozik a közúti balesetektől kezdve a közterületek levegő- és zajszennyeződésének mértékén keresztül, a vízszennyeződés, a háztartási balesetek, és még egy sor tényező. Becsülhető volna a lakóhelyszerkezet, a bevásárlási lehetőségek és a munkaalkalmak együttes figyelembevételével az átlagos (évi, napi) kényszerű utazás időigénye, valamint komfortadottsága is.

h) Végül, néhány jól megválasztott kritérium alapján, jelezhetővé válhatnának a lakosság rekreációs lehetőségei, illetve azok igénybevétele is: üdülési kapacitás és annak belföldi igénybevétele, fürdési, síelési lehetőségek gyakorisága, a tömegsportban való részvétel „fajlagosai” stb.

3. Az emberek kulturális és társadalmi életminőségét jelző mutatók

E tekintetben még nehezebb lenne a felmérés, mint az egészségmutatók esetében, azok zöme ugyanis több-kevesebb megbízhatósággal számszerűsíthető. A probléma inkább az egy nevezőre hozásból adódik, amit – mint említettem – az ötfokozatú skálán történő méréssel lehet valamelyest áthidalni. A kulturális-társadalmi fejlettség mutatói közül ilyen lehetőséget csak a legáltalánosabb, legnehezebben értelmezhető jelenségek kínálnak. A kulturális cikkek és szolgáltatások tartalmi vonatkozásaiba a statisztikai adatok még kevésbé engednek belátni, mint mondjuk abba, hogy a nyilvántartott kórházi ágyakon gyógyulnak-e a betegek, vagy sem.

a) A „társadalmi állapot” legfontosabb mutatói kétségkívül azok, amelyek a lakosság képzettségének méréséhez kapcsolódnak. Ezek többsége rendszeresen megjelenik a statisztikai adatszolgáltatásban. Az átlagos iskolázottság foka korcsoportonként, az analfabéták és kvázi-analfabéták számaránya, továbbképzési formák látogatottsága stb. Nincs azonban áttekintésünk a megszerzett tudás szintjéről (ezt erős fenntartásokkal, a tanulmányi eredmények átlagai és szóródásai mutathatják ki). Többet kellene tudnunk az ismeretterjesztés méreteiről, mint a tudás szinten tartásának, gazdagításának forrásáról.

b) Ehhez hasonló kritériumcsoport a lakosság tájékozottságát firtatná: a szakmai és ismeretterjesztő, az ún. „előfizetéses” (vagyis komolynak tartott, nem bulvár-) sajtó példányszámai, szemben az írott média „könnyű” műfajával (bulvárlapok, magazinok stb.). Ugyanilyen megkülönböztetéssel kellene a vizsgálódásba vonni a „fejlettség” vizsgálatához az eladott könyvek számát (szakkönyvek, szépirodalom, „ponyva”). A rádió-, tévé-, internet-előfizetők számán túl fejlettségifokozat-mérő lehet a különböző adások nézettsége, a politikai és ismeretterjesztő adások nézettségi foka, szemben a kommersz műsorokkal. Végül ide sorolnánk a telefonellátottsági adatokat is.

c) Jellemző fejlettségi ismérvként szolgálhatna, ha ismernénk, a mondjuk – 100 kötetnél több könyvvel, zene-, képhordozóval rendelkező háztartások számát és fajlagos értékeit. A könyvtárak példányszámadatait és területi megoszlásának sűrűségi értékei mellett látogatottságuk mértéke értékes volna a „kultúrfejlettség” szempontjából, ismét csak szakirodalom, szépirodalom és „lektúr” bontásban. Hasonló módon volnának értékelhetők a múzeumok, közgyűjtemények, színházak, mozik, valamint a szervezett tanulmányi kirándulások és a sportrendezvények is. A nyújtott programlehetőségek esetében nem a számuk a fejlettség mércéje, hanem az irántuk megnyilvánuló társadalmi igény nagysága.

Eddig olyan ismérveket soroltam fel, amelyek valamilyen módon statisztikai felmérés és adatközlés tárgyai lehetnek, csupán az egy nevezőre juttatás a nehéz feladat. A következő témacsoport esetében csaknem kizárólag a tömeges véleményfelmérésekre lennénk utalva.

d) Az első csoport az antiszociális magatartás gyakorisága, amelyen belül a bűnözés statisztikailag nagyjából megfogható, noha alig lehet eseti és szervezett, megélhetési, vagy elleni „profi”, élet elleni felindulásos és haszonszerzési válfajokra szétválasztani ezeket, noha a társadalom fejlettségének megítélése szempontjából ezen motivációk nem

érdektelenek, akárcsak az, hogy milyen nemű és korú emberek követték el azokat és mennyi közülük a visszaeső. Nem megfogható, csak becsülhető (kikérdezéssel alapon) a nyilvános helyi és a családon belüli garázdaság, antiszociális viselkedés gyakorisága a lakosság számához viszonyítva.

Az ezután következő kritériumok, már tényleg kívül állnak a klasszikus statisztika feladatkörén: szociográfiai felméréseket követelnek, amelyeknek eredményeit a fejlettség-vizsgálatba be kellene építeni.

e) Az egyik ilyen kritérium a nyelvi kultúra: az írott és beszélt nyelv (ez utóbbin belül a különböző situációkban, különböző rétegekben lefolyó beszélgetés) igényessége, nyelvtani helyessége, szóhasználatának színvonala; az idegen nyelv tudásának gyakorisága és mélysége – és talán még más ismérvek is.

f) A másik a „megjelenés” színvonala: a „nettség”, tisztaság, az öltözködés szerénysége, célszerűsége, avagy „piperkőcsége”, luxushajhászása.

g) A harmadik a társadalmi kapcsolatok korrektsége és stabilitása: a házasságok aránya a párkapcsolatokon belül, a párkapcsolatok tartóssága, a tartós barátságok és baráti körök gyakorisága stb.

h) A negyedik a világlátottság: ide tartozik a külföldlátás gyakorisága és a médiák ilyen jellegű műsorainak nézettsége is.

i) Az ötödik az a foglalatossági kör, amit „hobby”-nak szoktunk nevezni. az is fejlettségi kritérium, hogy a lakosság hányadrésze foglalja el magát szabadidejében valami, hasznosnak tartott dologgal: továbbképzzi magát, szélesíti műveltségi horizontját, kiegészítő „szakmákkal” bajmóldódik stb.

j) A kulturálisfejlettség-ismérvek között kiemelkedően fontosak az egyéni és társadalmi „közérzet” ismérvei: a „léggör”. Ezt meghatározza az állampolgár és a „másik fél” viszonya a hivatali ügyintézéskor, a vásárlásoknál, a munkahelyen, az iskolában, a lakóhelyen (szomszédság), a közterületeken, a rendvédelmi szervekkel kapcsolatban. Ide sorolhatók azok a megnyugtató, vagy traumatikus élmények is, amelyek az embereket a politikai események nyomán érik.

k) Végül a kulturális-társadalmi mutatók közé sorolom – az általánosan elfogadottól eltérően – a foglalkoztatási ismérveket is. Ezek szűkebb értelemben vett gazdasági hatását ugyanis a termelékenységi mutató (egy foglalkoztatottra vetített GDP-fajlagos) tükrözi. A lakosság munkával való ellátottsága a fejlettségi szint szempontjából elsősorban azt jelenti, hogy mennyiben képes a társadalom emberhez méltó körülményeket biztosítani tagjai számára, valamint az ifjúkori neveltetés során felgyülemlett humántőkének újratermelését mennyiben tudja lehetővé tenni. Ezért fejlettségi ismérvek lehet tekinteni az ezer aktív korúra jutó tényleges keresők számát, a regisztrált és látens munkanélküliség lakosságbeli arányát (többek között az érintett családtagokkal együtt!), valamint a munkanélküliség idejét, illetve azok arányát a munkaalkalom nélküliek között, akik a tétlenség alatt „kikoptak” szakmájukból, vagyis szaktudásuk elavult, megöregedtek, a szakmájuk iránti munkapiaci igény megszűnt stb.

Ismétlem, a felsorolt vizsgálati rendszer részletei csupán példák. Azt kívánom velük hangsúlyozni, hogy a fejlettségelemzés nem „termelési” és „életszínvonal” mutatók egy-

más mellé állítása, hanem a társadalom adott állapotának ember- (mint élőlény és ember, mint társadalmi lény) központú szemlélettel való áttekintése. A vizsgálati szempontok között sok olyan van, amelyeket az aggregáció során a reciprokával kell számításba venni, noha a hagyományos felmérések esetében pozitív értékük lenne (például az alacsony kultúrigényű sajtó- és médiatermékek száma, az irántuk megnyilvánuló piaci igény). Másokat ugyanakkor csak bizonyos – elemzett és megállapodott – mértékig ajánlatos fejlettség-összetevőként számításba venni, bizonyos mértéken felül pedig közömbösnek, vagy fejlettségfékezőnek (például a szénhidrát- és zsiradékfogyasztást, a ruházkodás luxus-szint-arányos költségtöbbleteit stb.).

EGY LEHETSÉGES MUTATÓSZÁM-RENDSZER

Az alábbiakban felvázolom a fejlettséganalízis „ismérvgyűjteményét” (oszlopirány) és a feldolgozás sémáját (sorirány). A szükséges „ürlapot” a helytakarékosság miatt sémászerűen rajzoltam meg A tábla egy ilyen számítás kiragadott részének sémáját mutatja be.

A komplex fejlettségelemzés elképzelhető ismérvei és értékelésük

Ismérv (a)	Adatforrás (b)	Értékelés az ötfokú skálán	„Fontossági” szorzó	Összesítési alap	Megjegyzés (c)
Lakóterület/fő	E	2	1,2	2,4	melléképületek nélkül
Tudományos fok	E	5	1,9	9,5	
HiFi-berendezés	V	4	0,6	2,4	
Összesen (szorzó nélkül)		3,67			
Átlagosan (szorzóval)		4,77			

A lehetséges ismérvekről (a) a későbbiekben részletesen szólunk. Az adatforrás (b) lehet egzakt számítás (E), vagy véleménykutatási eredmény (V). A megjegyzés (c) az adat számbavételének szokásostól eltérő jellegére utal (például, hogy hány évnek átlagát tanácsos beépíteni, vagy, hogy a hozzáférhető adat reciprokát kell a rendszerbe illeszteni például a csecsemőhalandóság esetében, vagy az adat dimenziójára vonatkozó utasítás stb.).

Az „Ismérv (a) „Főcsoportra”, „Csoportra” és „Egyedi kritériumra” bontva tartalmazza a felmérés anyagát. A felmérés szükségleteitől függ, hogy összesítés csak főcsoportonként készüljön-e el, vagy csoportonként is. Az ismérvek egy lehetséges halmazát csoportosított formában a következő felsorolás mutatja.⁴ A felsorolásban (R)-jelzés azt mutatja, hogy a munkálatokban az adat reciprokával kell számolni. A (H)-jelzés azt mutatja, hogy a helyes értékelés haranggörbe-alakban ajánlatos: az emelkedés egy fokig növeli a fejlettség-jelenséget, bizonyos mérték után pedig ellene hat (kalória-fogyasztás, gyerekek különórákkal való terhelése stb.).

⁴ A példában feltüntetett ismérvek száma összesen 95. Ez csaknem háromszorosa a PIM-rendszerben használt reprezentatív termékmennyiségnek. Az említett metodika 9 ipari, 4 mezőgazdasági, 5 élelmiszerfogyasztási, 4 iparcikk-fogyasztási, 4 telekommunikációs, 3 lakásügyi és 4 egészségügyi reprezentációs adattal dolgozik. Elképzelhető, hogy a komplex fejlettségvizsgálat is megúsztatja a példában feltüntetett kritériumnál kevesebbrel is: ezt csak „menetközben” lehet majd eldönteni. Éppen ezért kérem az Olvasót, a felsoroltakat tekintse „étlapnak”, amiből választani lehet.

1. FŐCSOPORT: Makrogazdasági adatok (10-15 évi átlag)
 11. Termelékenység
 - GDP /lakos (vagy kereső)
 - egységérték (Unit Value)
 - exportképesség (export / import)
 - piaci erőnlét (d(export) / d(import))
 - cserearány (d(export árszint) / d(import árszint))
 12. Vagyon
 - nemzeti vagyon/lakos (természet-tényező nélkül)
 - üzleti szektor vagyona /kereső
 - infrastruktúra-vagyon/lakos
 - nemzetközi tőke- és jövedelemforgalom/nemzeti megtakarítás
 - technikai fejlődési ráta
2. FŐCSOPORT: Fiziológiai életminőség
 21. Életfeltételek (10–15 évi átlaga)
 - várható élettartam
 - csecsemő- és gyermekhalandóság
 - fertőző halálokok gyakorisága [R]
 - „civilizált” halálokok gyakorisága [R]⁵
 - nem természetes halálokok gyakorisága [R]⁶
 - depresszió gyakorisága [R]
 22. Egészségmegóvás és -helyreállítás
 - orvos sűrűség, ezen belül háziorvos-hálózat
 - szakrendelési kapacitás (fő/év)
 - kórházi ágyak lakosságra vetítve
 - egészségügyi hálózat műszaki felszereltsége /orvos
 - gyógyszerfogyasztás/lakos [H]
 23. Táplálkozás
 - táplálékfogyasztás (nap/Cal) [H]
 - alultáplált lakosság aránya (százalék) [R]
 - szénhidrát- és zsírfogyasztás/nap [H]
 - fehérje- és vitaminfogyasztás/nap
 24. Káros szenvedélyek
 - alkoholfogyasztás/fő [R]
 - dohányzók/lakosság [R]
 - kábítószer fogyasztók/lakosság [R]
 25. Otthonok kényelme-higiéniája
 - komfort nélküli lakásokban lakók és hajléktalanok aránya [R]
 - lakóterület/fő
 - egy szobára jutó lakó [R]
 - összkomfortos lakások /lakásállomány
 - alapkormány nélküli lakások /lakásállomány [R]
 - hűtőszekrények száma/lakos
 26. Munkakörülmények
 - egészségre veszélyes munkahelyek az összes százalékában [R]
 - rokkantsági nyugdíjasok aránya a lakosságban [R]
 27. Környezet-állapot
 - zajszennyezés (decibel) [R]
 - légszennyezés [R]
 - vízszennyezés [R]

⁵ Szív-érrendszeri betegségek, daganatos betegségek.

⁶ Balesetek, bűnözési ok, öngyilkosság, háborús embervesztés.

28. Egyéb
- tömegközlekedést használó lakosság aránya [H]
 - belföldi turizmus (vendégéjszaka/lakosság)
 - tömegsport: résztvevők /aktív korú lakosság
3. FŐCSOPORT: Társadalmi (kulturális) életminőség
31. Iskolázottság
- teljes- és részanalfabéták /10 éven felüli lakosság [R]
 - átlagos iskolázottság (év/fő) -14 év; 15-19 év; 20 év felett
 - átlagos vizsgaeredmények (általános iskola; középiskola; szakmunkásképzés; felső iskolák)
 - különórák (óra/hét) általános és középiskolák [H]
 - felsőfokú végzettségűek/22 évesnél idősebb lakosság
 - szakmunkás végzettségűek/foglalkoztatottak
 - továbbképzésben eltöltött idő (óra/év/fő)
 - tudományos fokozatúak/felsőfokú végzettségűek
32. Tájékozottság
- szakmai és ismeretterjesztő sajtó (forint/lakos)
 - szakmai és ismeretterjesztő könyvvásárlás (forint/lakos)
 - szakmai és ismeretterjesztő elektronikus médiaműsor igénybevétele (óra/év/lakos)
 - igényes napilapok vásárlása (darab/év/lakos)
 - elektromos média híradásainak igénybevétele (nap/év/lakos)
 - szépirodalom vásárlás (forint/év/lakos)
 - telefonkészülék (vonalas és mobil) /lakos
 - internetelőfizetés /lakos
 - számítógép/lakos
33. Nyelvi kultúra
- fogalmazási készség foka
 - rendszeres szlenghasználat
 - idegen nyelv ismerete nyelvvizsga/lakos
34. Szűkebb értelemben vett kultúra
- otthoni könyvtárállomány pld/lakos
 - hifi berendezés/lakos
 - rádiókészülék/lakos
 - tévékészülék/lakos
 - video- és DVD-berendezés/lakos
 - kulturális intézmények látogatottsága /év/lakos
35. Bűnözés [R]
- garázdaságsűrűség (becsült eset/lakos)
 - vagyon elleni súlyos bűncselekmények /lakos
 - testi épség elleni bűncselekmények /lakos
 - szervezett bűnözés az összes felderített százalékában
 - ifjúkori bűnözés (10-18 éves korosztály/év)
 - visszaeső bűnözők az összes ítéletek százalékában
 - lakossági biztonságérzet (félelemmel élők százalékos aránya)
36. Társas kapcsolatok
- házasságban és tartós együttélésben élők a 20 évesnél idősebb lakosság százalékában
 - válások száma a megkötött házasságok százalékában/év
 - állandó baráti körrel rendelkezők a lakosság százalékában
37. Társadalmi közérzet
- hivatali ügyfélként
 - munkahelyen, iskolában
 - lakóhelyen
 - közterületen
 - politika területén

38. Munkabiztonság

- munkanélküliek (nyilvántartott és nem nyilvántartott) az aktív lakosság százalékában
- átlagos munkanélküliségi időtartam
- a munkanélküliség hossza a tudás elavulásához viszonyítva

Hangsúlyozom, az előbbi lista is példa. Aminek a szükségességét feltétlenül tartom, az a három főcsoport. Valószínű, hogy az alcsoportok is vizsgálандók. Az egyedi ismeretek szaporíthatók, ritkíthatók, cserélhetők: felmérése és ízlése-meggyőződése válogatja. A lényeg az, hogy a 2. és 3. főcsoport ismerveit ne tekintsük szokvány életszínvonal-mérés tárgyainak, ahogyan az 1. főcsoport ismerveit sem közönséges hatékonyság, vagy gazdaságierő-vizsgálatok. Minden, számításba vett szempontnak az a feladata – legalábbis az én felfogásomban – hogy azt nézze meg és járja körül, az ilyen és ilyen termelékenységű és vagyonú társadalom milyen célirányosan szervezi meg a maga világát és milyen rendeltetésszerűen képes azt működtetni. Amennyiben a 2. és 3. főcsoport „érzékeny” felfelé húzzák a viszonylag alacsony gazdaság-fejlettségi mutatókat – a társadalom látens fejlettségéről beszélhetünk. Ha lerontják – az ilyen társadalom a látens (vagy explicit) degradáció állapotában van, vagy legalábbis afelé halad.

*

Az Olvasó joggal követelhetné, hogy „hic Rhodus, hic salta” azaz nosza, mutassam be például a mai Magyarország fejlettségi állapotát. Nos, ez meghaladja a lehetőségeimet. Az elmondottakból kitűnik, hogy egy ilyen számvetés fejlettségi viszonyainkkal sok kitérő szakember intenzív hozzájárulását követeli, kiterjedt szervezőmunkát és némi pénzforrást is igényel. Ezt nem lehet professzor emeritusként egy tanszéki dolgozószobából, egy szál telefonvonallal megoldani. Mégis leírtam, amit e témáról gondolok. A mondánivaló háttérben fél évszázados szakmai tapasztalatom áll. Nem tudom ugyan megvalósítani, amit felvázoltam, de tudom, hogy meg lehet valósítani. Azt is tudom, hogy egy ilyen nagy „lelkiismeretvizsgálat” igen jót tenne a gazdaságpolitikának és a társadalompolitikának is. Az eredmény birtokában igen sok kalandorságot, tunyaságot, rövidtávra beragadt erőlködéseket és félbehagyott értékteremtést lehetne megakadályozni vagy leállítani, vagy pellengérré állítani. Ugyanakkor könnyebben fel lehetne ismerni azokat a pontokat, ahol a ráfordított nemzeti (anyagi, szellemi, szervezési) energia a leggyorsabban a leghatásosabban hasznosítható.

Kérem az Olvasót, érezze magát felszólítva mindezen elgondolkodni!

MELLÉKLET

A UNDP ÁLTAL HASZNÁLT HDI-RENDSZER
(HUMAN DEVELOPMENT INDEX – EMBERI TÉNYEZŐ FEJLŐDÉSÉNEK INDEXE)
VÁZLATOS ISMERTETÉSE

- Életkörülmény és jövedelmi szegénység
- 40 életév megérésének valószínűsége
 - analfabétizmus mértéke
 - vízvezeték nélkül élő lakosság aránya

- alacsony súllyal született csecsemők aránya
- nyomorszintű jövedelműek aránya

Alapvető demográfiai adatok

Egészségügyi állapot

- egészségügyi rendszert igénybevevők aránya
- vezetékes vízzel ellátott lakosság aránya
- gyógyszerek hozzáférhetőségének aránya
- fogamzásgátlás elterjedtsége
- szakszerű segítség mellett születettek aránya
- orvosszám (fajlagos)
- egy főre jutó egészségügyi kiadások nagysága (közösségi és egyéni)
- alultáplált gyermekek aránya
- 5 év alatti súlyhiányos gyermekek aránya
- HIV-pozitív, illetve az AIDS-beteg lakosság aránya
- maláriabeteg lakosság aránya
- cigarettafogyasztás egy főre vetítve
- a lakosság várható életkora években
- gyermekhalandóság aránya
- 5 évet meg nem érő gyermekek aránya
- 65. életév megérésének esélye
- szülés közbeni halálesetek aránya

Képzettség

- oktatási kiadások (GDP-ben, költségvetésben)
- képzési költség iskolafokozatonként (állami teher)
- felnőtt lakosság írni-olvasni tudási aránya
- 15-24 év közötti fiatalok írni-olvasni tudási aránya
- beiskolázás az adott korosztály százalékában (iskolafokozatonként)
- öt osztályt elvégzettek aránya
- felsőoktatásban részt vevők korosztályuk százalékában

Információk, tudomány

- telefon-fajlagos
- mobiltulajdonosok aránya
- internet-előfizetők aránya
- szabadalmak száma és értékük
- K+F-kiadások aránya /GDP/
- kutatói-fejlesztői létszám aránya a keresőkhöz képest

Gazdasági blokk

- GDP/fő
- növekedési ütem
- növekedés ingadozása
- diapazon a legszegényebb és leggazdagabb decilisek között
- import és export a GDP dollárban
- feldolgozatlan, feldolgozott termékek és csúcs-termékek aránya az exportban
- cserearányok
- az ország által nyújtott, vagy élvezett segélyek
- az állami költségvetés oktatási, egészségügyi és katonai kiadásainak aránya
- munkanélküliség az aktív lakosság százalékában; összes lakosság, nők, fiatalok, tartós munkanélküliek

Környezeti adatok

- tradicionális fűtőanyagok felhasználása egy főre vetítve
- elektromos áramfelhasználás egy főre
- energiafelhasználás /GDP hányados
- CO₂ kibocsátás mutatója

Egyéb tényezők

- adatok a menekültekre és fegyverkezésre vonatkozóan
- bűnözési adatok
- alapvető adatok értékei a nők vonatkozásában
- emberi jogok megvalósulása

A szövegben jelzett három alapmutató a fenti adatrendszerrel nincs szerves összefüggésbe hozva, ezen rendszer áttekintése kiegészíti, motiválja a korrigált GDP-értéket. Az UNDP ezen adatokat minden évre vonatkozóan összeállítja és – kiegészítve minden évben más terület szöveges elemzésével – évente publikálja. Az alkalmazott indexek számítási metodikáját a kötetek közlik (*Human Development Report* [2002]).

IRODALOM

- EHRlich É. [1991]: Országok versenye 1937–1986. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest.
- FINK G. – HAVLIK P. [1989]: Problems of East-West comparisons; VIIW 89. január
Human Development Report UNDP [2002]. Ny-Oxford. Oxford University Press.
- LAGO, W.C. – LOPEZ, J. P. [1985]: Estimating Cuban GDP per capita in dollars using physical indicators. *Social Indicators Research*. 16. sz. 1985.
- SAMUELSON P. A. – NORDHAUS W. D. [1986–1987]: *Közgazdaságtan I., II., III.* Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest.
- SZAKOLCZAY Gy. (szerk.) [1963]: *A gazdasági fejlődés feltételei.* Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest.
- SZILÁGYI Gy. [1978]: Factor-analytical comparison of economic level and structure. *Acta Oeconomica*. 21. évf. 4. sz.

SUMMARY

The study offers an observative-evaluative system that would cover all important phenomena of life, in order so a government could gain a picture on the complex development state of its country's economy and society. The system has similarities with the Human Development Index (HDI) used by the UNDP but at this point its goal is not international comparability (it has more survey requirements). The aim is to show harmony or disharmony of the elements of economical, health and cultural development of a country through comparison of both statistical and experimental surveys.